

Farliga ämnen från hem till hav – vem bär ansvaret?

Almedalen, 4 juli 2013

I våra hem finns tusentals kemikalier. Vi vet mycket lite om hur de påverkar oss och vår miljö. En allt större andel utsläpp härstammar från diffusa källor vilket ställer höga krav på olika aktörer att vidta åtgärder, men vem ska betala? Vems ansvar är det att rena vattnet?

Dessa frågor debatterades på ett seminarium den 4 juli i Almedalen. Deltog gjorde Eva Sandberg, Rådgivare i Internationella frågor på Kemikalieinspektionen, Anders Finnson, Miljöexpert på Svenskt Vatten, Agneta Wannerström (Skanska) Tove Olsson, Miljöchef på Ragn-Sells, Johanna Sandahl Vice ordförande på Naturskyddsföreningen samt Tina Ehn från Miljöpartiet, Roger Tiefensee från Centerpartiet och Linda Wemmert från Moderaterna.

Sammanfattande slutsatser från dagen

- Genom effektivt uppströmsarbete kan farliga ämnen fasas ut innan de hamnar i våra vattendrag.
- Kemikalielagstiftningen måste stärkas så den bland annat omfattar informationskrav och kombinationseffekter, dvs. hur ett ämnes egenskaper kan förändras när det blandas med andra ämnen.
- Att ställa tydliga krav vid inköp är viktigt men kan vara svårt då kemikaliefrågan är så pass komplex. Vi måste skaffa oss mer kunskap men även bli bättre på att tillgängliggöra den information som redan finns idag.

Katarina Veem hälsade alla välkomna till seminariet och berättade att Swedish Water House är en avdelning på SIWI som för dialog och sprider kunskap om internationella vattenfrågor. SIWI organiserar bland annat Världsvattenveckan som är en plattform för diskussion, kunskapsutbyte och samverkan kring vatten och utveckling. I Almedalen lyfter Swedish Water House vattenfrågor av nationell relevans.

Eva Sandberg, Rådgivare i Internationella frågor, Kemikalieinspektionen

Kemikalier regler har funnits sedan 1600-talet. Med ökad medvetenhet om miljö- och hälsorisker har lagstiftningen skärpts med åren. Kemikalier regler är generella och övergripande och innefattar bestämmelser om registrering, information, förbud och hantering. Utöver dessa finns produktspecifika regler vilka även har betydelse för reglering av kemikalier och dess påverkan. Denna lagstiftning reglerar kemikalieinnehållet ibland annat leksaker, elektronik, byggnader och läkemedel. År 2007 skedde en genomgripande förändring av kemikalielagstiftning i och med införandet av REACH (Registration, Evaluation and Authorisation of Chemicals). Den Europeiska kemikaliemyndigheten Echa ansvarar för att REACH lagstiftningen följs.

Enligt Reach ansvarar företag (tillverkare/importörer) för att ta fram data om ämnens egenskaper. Dessa data ska företaget analysera och bedöma för att möjliggöra klassificering. Informationen ska ges ut på begäran eller alltid lämnas in beroende av ämnet. Kraven på data ökar med ökande volym. Varje ämne som importeras/tillverkas i mängder större än 1 ton per år måste registreras för att få släppas ut på marknaden. Strängast regler gäller de 144 ämnen som för närvarande finns på Reach kandidatlista. Dessa anses särskilt farliga och innefattar bland annat cancerframkallande, mutagena och reprotoxiska ämnen. Reach-förordningen ska ses som en framgång men mer behöver göras för att komma tillrätta med kemikalieproblematiken. Informationen om kemikalieinnehåll i varor måste förbättras, alternativ utvecklas och kunskapen om flöden, risker och hantering av kemikalier stärkas. Vidare behöver EU-regler samordnas bättre och Reach skärpas. Lågvolymämnen, nanomaterial och kombinationseffekter hanteras exempelvis inte av Reach i dagsläget. Vissa varugrupper behöver även regleras så som textilier och kosmetika.

Paneldiskussion

Anders Finnson (Svenskt Vatten)
Agneta Wannerström (Skanska)
Tove Olsson (Ragn-Sells)
Johanna Sandahl (Naturskyddsföreningen)
Tina Ehn (Miljöpartiet)
Roger Tiefensee (Centerpartiet)
Linda Wemmert (Moderaterna)

Paneldebatten kom att handla om uppströmsarbete, konsumentupplysning och vikten av samarbete både inom Sveriges gränser och EU. Nedan följer en sammanfattning av paneldiskussionen.

Agneta Wannerström tyckte att det är viktigt att ställa tydliga krav vid inköp eftersom man på så sätt kan påverka mängden kemikalier i material. När Hallandsåsskandalen inträffade kunde man se effekter på industrin genom påskyndat kemikaliearbete. Idag finns system för att bedöma varor på marknaden. Kunden har blivit alltmer intresserad av kemikaliefrågorna vilket drivit på miljöcertifiering. Detta har lett till att byggbranschen arbetar mer med spetsfrågor idag än tidigare. Kunskapen om kemikaliernas miljöpåverkan har ökat men det är ett komplext område. Ofta talas det om att konsumenten ska ställa krav men det kan vara svårt när man inte är insatt. Enligt Agneta behöver information till kund förenklas. Skanska håller för närvarande på att bygga Karolinska sjukhuset. Landstinget har ställt höga krav på hur byggandet ska gå till och detta tycker Agneta är bra. Beställaren måste vara tydligt med sina krav, på så sätt driver man på en positiv utveckling. Lagstiftning räcker inte, marknaden måste även drivas på för att förändring ska ske. Stöd till små företag kan behövas, då de kan ha svårt att leva upp till vissa krav. Som ett exempel upplever många små företag det svårt att lämna information om kemikalieinnehåll, vilket det är krav på idag.

Anders Finnson berättade att Svenskt Vatten arbetar mycket uppströms. I dialog med industrin försöker man fasa ut farliga ämnen innan de hamnar i vattnet. Svenskt Vattens

medlemmar arbetar med att sprida information och göra den lättförståelig. Tillsammans har man lyckats certifiera hälften av allt avloppsvatten. Svenskt Vatten har även samarbetat med Svenska naturskyddsföreningen för att få bort nanosilver i kläder. Samarbetet resulterade i att branschtäckande gränskrav sattes och företaget Haglöfs har bestämt att helt sluta använda silver. Anders tycker att mer behöver göras i början av kedjan. Frivilliga insatser måste uppmuntras och lagstiftning och konsumentupplysning förbättras. Företagens uppgift borde vara att visa att det går att producera varor utan att tillsätta farliga kemikalier. Därefter kan lagstiftningen ta vid. Ett samspel mellan lagstiftning och marknadsinitiativ vore bra.

Tove Olsson ansåg att Ragn-Sells största utmaning är att hantera aska och slagg från värmeverken. Ragn-Sells arbetar mycket med internutbildning. Enligt Tove har hela avfallsindustrin lärt sig mer om och blivit bättre på att hantera kemikalier i avfall. Med åren har industrin gått från att främst verka insamlande till att även återvinna avfallet. Till Ragn-Sells kommer både det som ska återvinnas och inte. Enligt Tove är man bra på att minimera läckage från deponier men ett problem är att de växer i storlek. En deponi har cirka 100 års livstid. Moderna deponier läcker inte men gamla kan göra det. Ragn-Sells är endast skyldig att övervaka deponier under 50 år. Tove lyfte behovet av samarbete mellan aktörer längs hela kedjan för att kunna fasa ut farliga ämnen och bättre kunna rena vattnet från de kemikalierester som är svåra att bli av med.

Johanna Sandahl framhöll konsumentmaktens viktiga roll i att driva på förändring. Vi måste informera om hur man kan minska påverkan hemma. Kemikalier finns överallt, även i certifierade produkter så som ekologisk mat. Bekämpningsmedel kontaminerar de ekologiska grödorna via vattnet. Naturskyddsföreningens egen märkning Bra Miljöval syftar till att förenkla för konsumenten att välja varor med minimal miljöpåverkan. Enligt Johanna förväntas konsumenten ta ett allt för stort ansvar idag. Förändringar inom politiken måste även ske. Bland annat behövs en global ramkonvention om kemikalier för att uppnå en mer hållbar kemikalie- och avfallshantering.

Tina Ehn höll med Johanna om att det är mycket inom kemikalieområdet som hon och hennes politikerkollegor måste fortsätta arbeta med. Nano är exempelvis ett område där en strategi måste utvecklas. För två år sedan lade Miljöpartiet fram en omfattande kemikalie motion i riksdagen och partiet arbetar även aktivt i kommuner och i EU för att stärka kemikalielagstiftningen. Enligt Tina ska politiker arbeta på alla plan, tillsammans med andra aktörer. Tina lyfte jordbruket och användningen av bekämpningsmedel som ett område där mer behöver hända. Miljöpartiet har ett mål om att öka andelen ekologiska jordbruk men trenden går åt fel håll. Politiska styrmedel kan och bör användas mer än idag. Att införa en skatt på handelsgödsel skulle exempelvis driva på omställning till ekologisk odling. Läkemedel är ett annat område där användningen kan behöva begränsas genom exempelvis en mer restriktiv patienttillgänglighet. Viktigt är att risker vägs in i det vi hanterar.

Linda Wemmert berättade att när hon fick kemikaliefrågan på sitt bord visste hon lite om kemikalier och beslutade sig för att ta kontakt med olika aktörer och undersöka hur de såg på kemikalieproblematiken och vilka åtgärder de tyckte behövdes. Från samtalen framgick att harmoniserad lagstiftning behövs. Hälften av all mat vi äter i Sverige

importeras från länder där kraven ser annorlunda ut. Kunden lever ofta i föreställningen att all mat man köper i livsmedelbutikerna följer svenska krav, men så är inte fallet. Linda framhöll även behovet av globala lösningar, så som kvicksilverkommissionen samt behovet av att föra en nära dialog med branschfolket. Linda som sitter i miljö- och jordbruksutskottet har skrivit en rapport om kemikalier som resulterat i att en referensgrupp med representanter från bland annat textil- leksaks – och byggbranschen satts ihop i syfte att enas om åtgärder för att nå miljökvalitetsmålet om en giffri miljö. Referensgruppen har precis färdigställt sina tankar i en rapport som kommer att presenteras inom kort.

Roger Tiefensee betonade den offentliga sektorns potential att driva på en positiv förändring inom miljöområdet. Genom grön upphandling kan goda initiativ främjas men då måste kunskapen att göra medvetna val finnas hos dem som sköter upphandlingarna. Genom att utbilda kommuner i grön upphandling, dvs. utbilda utbildare, kan kunskapen föras vidare till andra aktörer. Viktigt är även att leva som man lär. Centerpartiet är sedan en tid tillbaka miljöcertifierat. Inom kemikalieområdet finns det mycket vi fortfarande inte vet och därför måste vi skaffa oss mer kunskap. Roger nämnde etappmålen om farliga ämnen som viktiga för att öka utfasningstakten av farliga ämnen, utveckla kemikalierregler och minska miljö- och hälsoriskerna. Målen syftar till att stärka tillsynen av kemikalier, inte minst genom samverkan inom EU. De ska även stimulera till innovation och utveckling av säkrare alternativ. Roger nämnde även värdet av produkt-specifika regler för varugrupper samt att testa grupper av ämnen eftersom ett ämne i kombination med ett annat kan ha helt andra egenskaper.

Frågor från publiken

Många företag lägger ner mycket tid och arbete på rapportering. Vi vill bli bättre men det är svårt utan en nära dialog politiker. Hur kan ni ge oss mer stöd i vårt förbättringsarbete?

Linda Wemmert: Företag vill göra rätt och bättre. De betalar tillsynsavgift men får bara tillsyn vartannat år, många vill ha mer.

Tina Ehn: Absolut finns det brister inom tillsynen, det behövs mer resurser till detta.

Linda Wemmert: Handlar man en stekpanna och frågar vad den innehåller för kemikalier får man sällan tillfredställande information från butikspersonalen. Frågan skickas till huvudkontoret och i bästa fall får du svar efter några veckor men då har ångerrätten ofta redan passerat. Kunskapen finns på huvudkontoren men inte i butik!

Anders Finnson: Svenskt Vatten har tagit fram en folder till hushåll som beskriver vad man som konsument kan göra för att skydda sig själv och vår miljö från farliga ämnen. Många kommuner använder broschyren och skickar ut den till sina kommuninvånare. Naturskyddsföreningen arbetar även aktivt med konsumentupplysning. Certifiering kan hjälpa till att guida kunden bland alla alternativ men är inte heltäckande.

Roger Tiefensee: Vi behöver som sagt införa produktspecifika regler. Vi ska sortera bort de värsta ämnena. Att införa miljökrav i upphandling går alldeles utmärkt att göra men många tycker att det är jobbigt och skyller på EU hinder trots att EU tillåter medlemsländer att ha striktare regler om de vill. Därför är utbildning viktigt.

Tina Ehn: Jag delar Rogers uppfattning om upphandlingen. Idag finns bra teknik tillgänglig, men den måste användas. Konsumentorganisationer behövs för att sprida information till medborgarna. Politiken ska bli tuffare.

Anders Finnson: Vi får inte glömma att använda oss av de regelverk vi redan har, så som Reach-förordningen. Regelverket behöver skärpas.

Tove Olsson: Uppströmsarbete är så viktigt! Redan i designen av en produkt ska eventuella miljö- och hälsorisker beaktas. Det finns även ett behov att föra in avfallsperspektivet.

/Karin Glaumann, Swedish Water House